

Tumanski'nin Elyazısında Gilan

1892 yılında keşfedilen X.yy. ait Arap-Fars coğrafya edebiyatı eseri *Hudûd El-Âlem*¹ Orta Asya ve Doğu Asya ile ilgili ayrıntılı bilgileriyle her zaman bilim adamlarının ilgisini çekmiştir². Benim Hazar bölgeleriyle ilgili çalışmalarımda Tumanski'nin yazmasından başka hiçbir yerde bulunmayan bilgiler verilir. Mesela, Şirvan hükümdarı ve ona komşu iki bölge³; 943-944 yıllarında Kur'da baskın sırasında Rus deniz kuvvetleri kampının bulunduğu yerin adı⁴. Tumanski'nin yazması basıldığında içindeki bilgiler, bu eser ve kaynaklarına ilişkin meselenin çözülmesini sağlar. Muhtemelen, müellif seyyah değildi ve eserini başkaların kitap ve hikâyeleri⁵ temelinde kaleme almıştı, çünkü bir coğrafya adının çeşitli şekillerde geçtiği görülür. Mesela, Huzistan ile ilgili bölüm: farklı yerlerde رمهرمز (yazmada رامهر) ve اورمزد رام⁶ adları geçer. Orta Asya bölgeleri hakkında kısımlarda da çeşitli kaynaklardan derlenen bilgiler yer alır. Benim Tibet⁷ hakkında yazdığım bölümün sonunda geçen کر سانك⁸ şehri aynı bölümün yukarı kısımlarında geçen لها سا şehridir. Hazar kıyısı bölgelerin tasvirleri çok detaylı, karışıklık yok. Yazarın Hazar bölgesine gitme ihtimali düşük olduğundan (bilindiği gibi o, Afganistan'ın kuzey-batı bölgelelerinden birinde oturuyordu), güvenilir kaynaklara sahip olduğu anlaşılır.

Tarihçi ve etnografin özel ilgi odağı Gilan⁹ hakkında aşağıda verilecek bilgiler de aynı türdendir. Orman ve sazlıkların düşman baskınlarına karşı doğal engel oluşturduğu Gilan, diğer bölgelere nazaran dış etkiye az maruz kalır; Müslümanlar dâhil dünyanın diğer fatihleri buraya İran'ın diğer bölgelerine nazaran geç girdiler. Gilan resmî olarak Hasan İbn Ali El-Utruş zamanında (914-917)¹⁰ Müslüman ülke ilan edilir. Tumanski'nin yazmasında Müslüman Gilan tasvir edilir, ama halk arasında İslam öncesi hayat tarzının izleri görülür.

Gilan, Deylem'e zıt olarak dağlar ve denizin ortasında, Sepid-Rud nehriyle ikiye bölünen vadinin (sahra) adıdır. Halk, nehir ile deniz arasında (doğu Gilan) ve nehir ile dağ arasında (batı Gilan) yaşayanlar olarak ikiye bölünür. Doğu ve batı Gilan olarak ayırma normal görünüş, çünkü İslam Gilan'a doğudan yayıldı. Doğu kısım 7, batı ise 11 eyaletten oluşur. Eyalet adları harekesiz yazıldığı için doğru okunması şüphelidir. Yedi doğu eyalet arasında لافجان batı eyaletleri arasında رشت adları geçtiğini belirtelim. O dönemde ve Moğol öncesi dönemde¹¹ bu adları taşıyan şehirler yoktu; Tumanski'nin yazmasından şehirler kurulmadan önce o bölgelerin bu adları taşıdığını öğreniyoruz. Gilan kalabalık ve zengin bir bölge olarak anılır. Tarım işlerini kadınlar yürütürler; erkekler savaştan başka hiçbir şey yapmazlar. Deylem ve Gilan'da köyler arasında günde bir-iki defa çatışma olur; bazen bu çatışma sırasında bir günde çok kişinin öldürülür. Bu çatışmalar onlar ar sefere çıkınca veya ölünce veya yaşlanıncaya kadar devam eder. Yaşlanınca muhtesip olurlar. Gilan'ın tüm eyaletlerinde eğer biri diğerine küfrederse veya içki içerse (نبيذ) veya başka kötü bir şey yaparsa ona 40 veya 80 kere çubukla vurulur. Onların Gilâbad, Şal, Dulâb, Baylaman-Sehr¹² gibi mescitleri ve pazarları olan küçük şehirleri var. Tüccarların hepsi yabancıdır (غريب), diğerleri ise dindardır. Bu eyaletlerde لیتر (olarak yazılan ve ne olduğunu bilmediğimiz bir gıda), pirinç ve balık yerler. Gilan'dan süpürge, keçe, seccade ve tüm dünyadan buraya getirilen balık ihracat edilirdi.

¹ *Hudûd al-âlam*, tıpkıbasım (1930), İngilizceye çeviren V. Minorskiy (1937).

² Barthold, *Rukopis Tumanskogo*.

³ Barthold, Şîrvânshâh, s. 413; Barthold, *Mesto Prikaspijskih oblastey*, s. 37.

⁴ Barthold, *Mesto Prikaspijskih oblastey*, s. 40; Yakubovskiy, *Ibn-Miskaveyh*, s. 91.

⁵ Onun sözlerini Tumanskiy'in *Novootkrity persidskiy geograf*, s. 127 adlı makalesindeki sözleriyle karşılaştırm. (*Hudûd al-âlam*, çev. Minorskiy, s. XIV-XIX; Minorskiy, *Addenda*; İdem, *Ibn Farîhûn*).

⁶ Yazmada varyantlar için bkz: *Hudûd al-âlam*, çev. Minorskiy, s. 25, 75, 130, 381.

⁷ Barthold, *Rukopis Tumanskogo*, s. 74.

⁸ Muhammed Haydar, s. 136: ارسانك

⁹ *Hudûd al-âlam*, çev. Minorskiy, s. 136-137, 388-391.

¹⁰ Barthold, *İstoriko-geografıçeskiy obzor İrana*, s. 156

¹¹ Barthold, *İstoriko-geografıçeskiy obzor İrana*, s. 156; Le Strange, *The Lands*, s. 174.

¹² Son iki isim, batı bölgelerin adları arasında da geçer.

Gilan'ın tarihi ve tarihî coğrafyası hakkında bilgiler bu zamana kadar hep kıtı. 'İslam Ansiklopedi'sindeki Cl. Huart'ın *Gilān* adlı makalesinin de bu anlamda bir katkısı yok. Le Strange'nin¹³ Gilan'ın eski şehirlerinin yeri tam tespit edilemeyeceğine dair sözleri hala geçerliğini korur. Tumanski'nin yazmasında şehirlerarasındaki mesafe ve yollar belirtilmez. Le Strange'nin belirttiği gibi X.yy. Arap coğrafya edebiyatında Gilan ile ilgili kılavuzu yazan tek kişi Makdisî'dir. Bu kılavuza göre Baylaman Sepid-Rud'dan Mugan bozkırı yönünde 6 geçitten sonra, Dulâb daha 4 geçit ileride, Kura'dan 7 geçit sonra¹⁴. Gilâbad ve Şal belirtilmemiştir. Gilan'ın başkenti o zaman Dulâb idi.

Bilgilerin doğruluğu ve tezatların yokluğu, Hazar bölgeleriyle ilgili Tumanski yazmasındaki bilgileri tahminle tek bir kaynağa ulaştırır; bu kaynak, 940 veya biraz daha geç yazılmış olmalıydı. Buna yukarıda geçen Şirvan'ın maliki (bu bilgi Mesudî'nin¹⁵ Şirvanşah Muhammed bin Yezid¹⁶ hakkında verdiği bilgiyle örtüşür) ve 943-944 yılındaki baskında Rus kampına ilişkin bilgiler işaret eder.

¹³ *The Lands*, s. 174.

¹⁴ Makdisî, 373, 300.

¹⁵ Mes'udî, *Murûc*, II, s. 69.

¹⁶ Barthold, *Mesto Prikaspiyskih Oblastey*, - bu eser, c. II, b. 1, s. 683-684; karşılaştırmız: Minorskiy, *İstoriya Şirvana*.-V.L.

